

Hanna Paluszkiewicz

DUCHOWNY JAKO BIEGŁY W POLSKIM PROCESIE KARNYM

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Powołanie dowodu z opinii biegłego w sprawach karnych ma miejsce wówczas, gdy do rozstrzygnięcia sprawy potrzebne są wiadomości specjalne. Rolą biegłych jest bowiem podzielenie się swoją specjalistyczną wiedzą i ułatwienie sądowi dokonania oceny dowodów, a na jej podstawie dokonanie ustaleń faktycznych, stanowiących podstawę dowodową rozstrzygnięcia o przedmiocie procesu. Nie ma przy tym znaczenia, czy organ procesowy wiedzę taką posiada, chodzi bowiem o wiedzę być może niedostępną dla stron, które również muszą mieć wpływ na materiał dowodowy zgromadzony w sprawie i na to, co z niego po dokonaniu oceny posłuży do budowy podstawy faktycznej orzeczenia. Ocena, czy w grę wchodzi okoliczności mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy oraz czy potrzebne są do ich ustalenia wiadomości specjalne, należy do organu procesowego.

1. WIADOMOŚCI SPECJALNE

Pojęcie wiadomości specjalnych należy do pojęć z zakresu języka prawnego, lecz – choć odnaleźć je można w tekście normatywnym, a ściślej

PROF. DR HAB. HANNA PALUSZKIEWICZ – Uniwersytet Szczeciński; adres do korespondencji: ul. Narutowicza 17A, 70-240 Szczecin, Polska; e-mail: hanna.paluszkiewicz@usz.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0001-5198-8360>

w art. 193 § 1 *Kodeksu postępowania karnego*¹ – nie należy do pojęć prawnie zdefiniowanych. Wykładnia przepisu nakazującego zaczerpnięcie opinii biegłych w razie pojawienia się w procesie karnym problemu wymagającego wiadomości specjalnych musi zatem przede wszystkim odnosić się do znaczeń języka naturalnego. Pojęcie to znajduje swoje wyjaśnienie w piśmiennictwie z zakresu prawa karnego procesowego, zarówno na poziomie opracowań dydaktycznych (podręczników dla studentów kierunków prawniczych), jak na poziomie komentarzy do kodeksu postępowania, a także opracowań monograficznych i przyczynkarskich poświęconych gromadzeniu i ocenie dowodów dla potrzeb procesu karnego.

Z punktu widzenia treści normatywnej pojęciem wiadomości specjalnych określa się w doktrynie takie wiadomości, które nie są dostępne dla dorosłego człowieka o odpowiednim doświadczeniu życiowym, wykształceniu i zasobie wiedzy ogólnej [Kulesza 2022, 417-18]. S. Waltoś wskazuje, że pojęcie wiadomości specjalnych rozciąga się nie tylko na wiadomości z zakresu szczegółowych dyscyplin naukowych, gdyż obejmuje wszelką teoretyczną wiedzę, jakiej nie ma przeciętnie wykształcony człowiek na poziomie szkoły średniej ogólnokształcącej, lub praktyczną wiedzę, nabytą dzięki uprawianiu zawodu czy choćby nawet będącą efektem osobistych zainteresowań. Mogą to być informacje specjalistyczne nie tylko z różnych dziedzin nauki, ale również sztuki, techniki lub rzemiosła wykraczające poza ogólnie dostępną wiedzę ogólną lub prawniczą [Waltoś i Hofmański 2023, 397]. Wiadomości specjalne mogą także dotyczyć prawa obcego lub prawa zwyczajowego, a nawet – choć to rzadkość – prawa krajowego, lecz w zakresie skomplikowanego i szczegółowego zagadnienia.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazuje się, że do wiadomości specjalnych należy zaliczyć wszelkie te wiadomości oraz umiejętności, które wykraczają poza przeciętne i praktyczne². Są zatem fragmentem wiedzy spoza zasobu posiadanego przez przeciętnego człowieka – z uwzględnieniem faktu rozwoju i powszechności wiadomości określonego typu w procesie zmian w sferze wiedzy ogólnej³, którą nie tylko nie posługuje się zwykły

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks postępowania karnego*, Dz. U. z 2024 r., poz. 37 [dalej: k.p.k.].

² Wyrok SN z dnia 23 listopada 1982 r., sygn. akt II KR 186/82, OSNPG 1983, nr 5, poz. 59.

³ Postanowienie SN z dnia 14 kwietnia 2022 r., sygn. akt I KK 124/22, Legalis.

człowiek, ale także żaden (poza powołanym do sprawy biegłym) z uczestników procesu, nie wyłączając z tego kręgu członków składu orzekającego.

Ocena, czy w grę wchodzi okoliczności mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy oraz czy potrzebne są do tego wiadomości specjalne, należy wyłącznie do organu procesowego. Wiadomości specjalne w rozumieniu art. 193 § 1 k.p.k. związane są z osobą biegłego, który jako źródło dowodowe dostarcza je organowi procesowemu w postaci opinii. Sąd Najwyższy podkreśla jednak w swoich judykatach, że opinia biegłych jest zbędna, gdy stwierdzenie danych okoliczności może nastąpić bez takich wiadomości, w oparciu o doświadczenie i wiedzę sędziowską⁴.

Decyzja procesowa (w postaci postanowienia o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego) o potrzebie zasięgnięcia w sprawie wiadomości specjalnych może być podjęta przez organ procesowy z urzędu, a także na wniosek stron, co ma związek ze sposobem ukształtowania inicjatywy dowodowej w polskim procesie karnym [Dudka i Paluszkiewicz 2024, 138; 278-85]. Poddając analizie wniosek strony o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego, sąd musi ocenić nie tylko okoliczność, czy istnieje realna możliwość wydania opinii w danej kwestii, ale także czy będzie ona przydatna do stwierdzenia okoliczności, w związku z którymi została zawnioskowana⁵.

2. BIEGŁY JAKO OSOBOWE ŹRÓDŁO DOWODOWE W PROCESIE KARNYM

W razie zaistnienia w danej sprawie karnej obu ustawowo określonych warunków wskazanych w art. 193 k.p.k., tj. gdy dana okoliczność ma istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia tej sprawy i do jej stwierdzenia potrzebne są wiadomości specjalne, organ procesowy jest obowiązany zasięgnąć opinii biegłego lub biegłych albo instytucji naukowej lub specjalistycznej. Oznacza to, że nie może zrezygnować z tego środka dowodowego, bowiem w takiej sytuacji powołanie biegłego jest obligatoryjne. Jest to jednak obligatoryjność względna, bowiem od organu procesowego zależy ocena istotności danej okoliczności oraz to, czy rzeczywiście wiadomości specjalne są niezbędne, aby daną okoliczność ustalić⁶.

⁴ Tamże.

⁵ Wyrok SA w Warszawie z dnia 4 sierpnia 2021 r., sygn. akt II AKa 321/20, Legalis.

⁶ Wyrok SA w Poznaniu z dnia 29 lipca 2020 r., sygn. akt II AKa 156/18, Legalis.

Dowodu z opinii biegłego nie można zastąpić innym dowodem. Wprawdzie Sąd Najwyższy zauważa, że zarówno dyspozycja art. 7 k.p.k., jak i art. 193 § 1 k.p.k. nie zakazują sądowi czynienia własnych ustaleń obejmujących jakiegokolwiek wiadomości, np. ze sfery techniki czy działania urzędzeń, to jednak ujmując tę kwestię szerzej należy zauważyć, że domeną biegłych są niedookreślone żadnym zamkniętym katalogiem „wiadomości specjalne”, a więc takie wiadomości faktyczne czy praktyczne, które wykraczają poza przeciętne umiejętności czy wiedzę. Przy tak otwartym ujęciu normatywnym oczywistym jest, że *in casu* może zaistnieć potrzeba zasięgnięcia opinii biegłego będącego duchownym. Zostawiając na boku sytuację, gdy duchowny wykonuje także inny zawód (np. jest lekarzem psychiatrą) i ma w związku z tym wiadomości specjalne z tej dziedziny, co uprawnia go do wystąpienia w procesie karnym w roli biegłego z uwagi na ten „zawodowy” zasób wiadomości specjalnych, wypada zauważyć, że osiągnięcie stanu duchownego i pełnienie posługi religijnej łączy się również z posiadaniem określonego zasobu wiadomości specjalnych, niedostępnych zwykłemu człowiekowi, nawet jeśli jest on praktykującym wyznawcą określonej religii i ma w związku z tym wiedzę o symbolach, dogmatach czy innych elementach związanych z kultem. W doktrynie podkreśla się, że o kwalifikacji na biegłego decyduje nie dyplom, ale posiadanie rzeczywistej wiedzy specjalistycznej [Waltoś i Hofmański 2023, 407]. Są to zatem kwestie, których poznanie bezpośrednio przez organ procesowy ze względu na konieczność posiadania wiadomości specjalnych albo w ogóle nie byłoby możliwe, albo byłoby znacznie utrudnione. Jednocześnie ugruntowany jest pogląd, wyrażony w orzecznictwie przez Sąd Najwyższy, że wiedza dostępna dla dorosłego człowieka o odpowiednim doświadczeniu życiowym i wykształceniu może zostać zastąpiona wiedzą i doświadczeniem sędziowskim⁷.

Wydaje się jednak, że niezależnie od tego, czy orzekający w sprawie członkowie składu orzekającego (a zatem *verba legis* sąd) mają osobistą wiedzę o danej religii i ogólnie ujmując związanych z nią przedmiotach kultu nie mogą zaniechać powołania biegłego do wyrażenia opinii w tym zakresie, bowiem wiadomości takich mogą nie posiadać pozostali uczestnicy postępowania, w tym strony procesowe. Poza tym niepowołanie dowodu z opinii biegłego może być w konkretnych okolicznościach danej sprawy podstawą do formułowania zarzutu odwoławczego z powołaniem się na

⁷ Postanowienie SN z dnia 10 lutego 2021 r., sygn. akt IV KK 574/20, Legalis.

obrazę przepisu postępowania (art. 193 § 1 k.p.k.), co mogłoby nastąpić zarówno wówczas, gdyby osoba powołana w charakterze biegłego nie miała odpowiedniej wiedzy, nie spełniała kryteriów, ale także, gdyby organ procesowy nie powołał biegłego, choć ustalenie istotnej okoliczności wymagałoby wiedzy specjalnej bądź gdyby organ sam stwierdził takie okoliczności uznając, że ma w tym zakresie własną wiedzę lub doświadczenie życiowe⁸.

Sąd Najwyższy uznaje bowiem, że dokonywanie przez sąd ocen w warstwie specjalistycznej nie jest uprawnione, albowiem w tym zakresie konieczna jest ocena biegłego, a sąd nawet jeśli taką wiedzę specjalistyczną posiada, to nie może z niej korzystać procesowo, skoro nie jest ona możliwa do zweryfikowania przez strony procesu. Organ procesowy nie jest także władny ani do wydawania opinii, do których wymagane jest posiadanie specjalistycznej wiedzy, ani też nie jest władny do badania opinii biegłego pod względem merytorycznym. Takie działanie sądu jest także znaczącym naruszeniem przepisu art. 193 § 1 k.p.k.⁹

Drugi element formalny, związany jest z trybem powołania biegłego. Następuje to w trybie postanowienia o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego (art. 194 k.p.k.) w sytuacji, gdy organ procesowy musi stwierdzić okoliczności mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymagające wiadomości specjalnych, zaś tym organem procesowym uprawnionym do wydania takiego postanowienia jest sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator lub Policja bądź też inne organy uprawnione do prowadzenia postępowania przygotowawczego (z pewnymi wyjątkami, kiedy to powołać biegłego może jedynie prokurator bądź sąd: art. 192 § 2 k.p.k., art. 202 § 1 k.p.k., art. 215 k.p.k., art. 209 § 1 k.p.k., art. 203 § 2 k.p.k. [Gruszecka 2023a, 472]).

3. KRYTERIA FORMALNE DOPUSZCZENIA DOWODU Z OPINII BIEGŁEGO

Odnosząc się do kryteriów formalnych – wymogów stawianych biegłemu, w oparciu o § 12 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia

⁸ Postanowienie SN z dnia 17 grudnia 2014 r., sygn. akt II KK 330/14, Legalis; wyrok SN z dnia 9 września 2020 r., sygn. akt IV KK 155/19, Legalis.

⁹ Wyrok SN z dnia 9 lipca 2019 r., sygn. akt IV KK 308/18, Legalis.

24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych¹⁰, wskazać należy, że „biegłym może być osoba, która korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich, ukończyła 25 rok życia, posiada teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne w danej gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także innej umiejętności, dla której ma być ustanowiona, daje rękojmię należytego wykonywania obowiązków biegłego oraz wyrazi zgodę na ustanowienie go biegłym”.

Posiadanie wiadomości specjalnych teoretycznych wiąże się z uzyskaniem formalnego wykształcenia (np. studia, szkolenie), zaś praktyczne umiejętności są zdobywane podczas wykonywania pracy, zgodnie z wykształceniem. Biegły może wykazać posiadanie tych umiejętności teoretycznych i praktycznych stosownymi dokumentami – dyplomami, certyfikatami, zaświadczeniami, jak również innymi dokumentami. W tym zakresie nie funkcjonują żadne formalne wymogi – ocena czy posiadanie wiadomości specjalnych zostało dostatecznie wykazane w przypadku biegłych sądowych należy do prezesa sądu okręgowego [Wojciechowska 2010, 899], który dokonuje wpisu biegłego na listę biegłych sądowych. W odniesieniu do biegłych *ad hoc*, przed powołaniem biegłego konieczne jest zbadanie przez organ procesowy czy dana osoba rzeczywiście posiada kwalifikacje i wiedzę specjalistyczną z danej dziedziny nauki czy innego obszaru wiadomości specjalnych pozwalającą na sporządzenie opinii. Analiza list biegłych sądowych prowadzonych przez prezesów sądów okręgowych w zakresie specjalności wpisanych na te listy biegłych wskazuje, że są to przede wszystkim zakresy wiadomości specjalnych objęte konkretnymi dziedzinami wiedzy czy też dyscyplinami nauki. To jednak nie jest wystarczające, choćby w przypadku postępowań karnych dotyczących popełnienia czynu stypizowanego np. w art. 194 *Kodeksu karnego*¹¹, czyli przestępstwa obrazy uczuć religijnych.

Jak przyjmuje się w piśmiennictwie i judykaturze obrazą uczuć religijnych jest publiczne znieważenie przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych. Przez pojęcie przedmiotu czci religijnej rozumie się zazwyczaj przedmiot, który przez określoną wspólnotę religijną, kościół lub związek wyznaniowy uznany jest za przedmiot kultu, godny najwyższego szacunku, a niekiedy wręcz

¹⁰ Dz. U. Nr 15, poz. 133.

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny*, Dz. U. z 2024 r., poz. 17 [dalej: k.k.].

uwielbienia. Do przedmiotów tych zwykło zaliczać się: krzyż, hostię, obrazy i figury świętych, naczynia liturgiczne, szaty pontyfikalne, różaniec, czasami wskazuje się, że przedmiotami czci religijnej będą także „słowa mające charakter sprawowania sakramentów, imiona świętych i rytuały” [tamże]. Mogą zachodzić różnice między doktryną religijną a faktyczną praktyką. Przedmiotem czci może być określony przedmiot, zarówno z przyczyn doktrynalnych, jak i z racji praktyki określonej wspólnoty. Symbole religijne mogą być bowiem wykorzystywane przez organizacje społeczne, polityczne, militarne, których cele mogą pozostawać w jaskrawej sprzeczności z założeniami doktryny religijnej. Trafnie dostrzega się więc w piśmiennictwie [Hyps 2024], iż ustalenie tych kwestii może być niezwykle trudne i wymagać opinii biegłych.

Jak wyżej wskazano, biegłym w procesie karnym może być osoba posiadająca wiadomości specjalne, a nie jedynie wiedzę naukową z danej dziedziny nauki. Takie ujęcie normatywne otwiera możliwość skorzystania przez organ procesowy z tych wiadomości specjalnych, które nie należą do konkretnej dziedziny wiedzy naukowej, lecz polegają na ponadprzeciętnej (tzn. nieznannej przeciętnemu człowiekowi) znajomości danego wycinka życia, ujętego normatywnie terminem „wiadomości specjalnych”.

Posiadanie wiadomości specjalnych nie jest jednak jedynym kryterium pozwalającym na powołanie przez organ procesowy do wyrażenia opinii w charakterze biegłego określonej osoby. W piśmiennictwie zwraca się uwagę także na inne cechy, jakimi winien dysponować biegły. Dla przykładu T. Hanausek wymienia następujące kwalifikacje biegłego [Hanausek 2002, 140]: posiadanie odpowiedniej wiedzy, obejmującej określone wiadomości specjalne; odpowiednie doświadczenie w danej dziedzinie; posiadanie sprawności psychicznej i fizycznej do wykonania badań; dysponowanie odpowiednią aparaturą, przyrządami, zapleczem naukowym potrzebnym do przeprowadzenia badań; posiadanie wysokich kwalifikacji moralnych. W najnowszej literaturze przedmiotu przywoływane są również zapatrywania odnoszące się do cech biegłego, sformułowane przez E. Locarda, według którego biegły powinien charakteryzować się: kompetencjami opartymi na wykształceniu i specjalizacji, inteligencją (z którą łączą się zdolności obserwacyjne, doświadczenie, prawidłowość rozumowania, roztropność, wyobraźnia pozwalająca na wybór trafnej hipotezy, ścisłość, dar wypowiedzania się i zamiłowanie do porządku) oraz sumiennością zawodową [Locard 1937, 265].

Warto zauważyć, że te cechy osobowe, które powodują, że biegły nie tylko dostarcza dowodu w postaci swojej wiedzy eksperckiej, ale także jest osobą godną zaufania, osobą o określonych cechach osobowych pozwalających powierzenie mu tej roli w procesie karnym nie są mocno eksponowane przez prawodawcę. Z treści art. 193 k.p.k. nie wynika, że oprócz wiadomości specjalnych i konieczności skorzystania z niej przez organ procesowy *in casu* należy przy wydaniu postanowienia o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego kierować się także jego cechami osobowymi. Niewiele więcej wynika z przepisów wspomnianego wyżej rozporządzenia w sprawie biegłych sądowych, choć wymaga ono, by biegły sądowy dawał rękojmię należytego wykonania swoich obowiązków (§ 12 rozp.). Dokonując w drodze wykładni poszukiwań normy określającej pozaspecjalistyczne wymagania stawiane osobie, której powierza się w procesie karnym rolę biegłego należy poddać analizie także przepis odnoszący się do treści przyrzeczenia składanego przez tę osobę przy podejmowaniu przez niego obowiązków biegłego. Kwestia ta jest przedmiotem regulacji w art. 197 § 1 k.p.k., w którym zawarta jest treść roty przyrzeczenia obejmująca zobowiązanie do wykonania powierzonych obowiązków biegłego z „całą sumiennością i bezstronnością”. Biegły sądowy powołuje się tylko na takie przyrzeczenie złożone przy ustanowieniu go w tym charakterze i przy wpisywaniu go na listę biegłych, natomiast biegły powołany *ad hoc*, składa to przyrzeczenie przy objęciu funkcji biegłego. Przyrzeczenia nie odbiera się w postępowaniu przygotowawczym i – jak trafnie podkreśla się w orzecznictwie – obligowanie prokuratora do takiego działania stanowiłoby wręcz zachowanie sprzeczne z prawem¹². Dla porównania warto w tym miejscu przywołać wymogi stawiane biegłemu w procesie kanonicznym, gdzie wymaga się od osoby, która podejmuje się takiej roli także pewnego poziomu moralnego [Rozkrut 1998, 259-71]. Jak zauważa T. Rozkrut w świetle prawa kanonicznego na biegłego należy powołać osoby wyróżniające się posiadaną wiedzą, doświadczeniem i cieszące się dobrą reputacją wynikającą z ich uczciwości i religijności. Duża kompetencja zawodowa biegłego oraz jego uczciwość są wyznacznikiem do powołania danego biegłego [Tenże 2012, 161-74]. Przedmiotem procesu kanonicznego są inne kwestie, aniżeli kwestia odpowiedzialności karnej sprawcy czynu zabronionego, stąd zapewne poziom

¹² Por. postanowienie SA w Katowicach z dnia 6 sierpnia 2003 r., sygn. akt II AKz 655/03, KZS 2003, Nr 11, poz. 54.

wymagań moralnych wobec biegłego jest w tych postępowaniach inaczej ukształtowany, jednak warto podkreślić, że w procesach „świeckich” istotne są przede wszystkim posiadane przez biegłego wiadomości specjalne, a kwestia sumienności, bezstronności i rzetelności biegłego jest pochodną wymagań odnoszących się do możliwości wyłączenia biegłego w razie ujawnienia się okoliczności, takich jak uzasadniające wyłączenie sędziego wskazane w art. 40 § 1 pkt 1-3 i 5 k.p.k., a także groźby postępowania karnego w razie popełnienia przez biegłego przestępstwa polegającego na wydaniu fałszywej lub nierzetelnej opinii (art. 233 § 4 lub 4a k.k.). Zgodnie z treścią art. 196 § 3 k.p.k., jeżeli ujawnią się powody osłabiające zaufanie do wiedzy lub bezstronności biegłego albo inne ważne powody, powołuje się innego biegłego.

4. POZYCJA BIEGŁEGO W PROCESIE KARNYM

Biegłego dotyczą regulacje zawarte w art. 180 k.p.k. Jeżeli zatem jego opinia składana w procesie karnym wiąże się z ujawnieniem informacji niejawniej o klauzuli tajności „poufne” bądź „zastrzeżone” lub tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu, prokurator lub sąd powinni na jego wniosek wydać postanowienie o zwolnieniu go z obowiązku zachowania tajemnicy. W tym miejscu można zasadnie postawić pytanie o tajemnicę, jaka na gruncie procesu karnego chroni informacje powzięte przez duchownego w trakcie spowiedzi. Powołanie duchownego do roli biegłego w procesie karnym musi być uzasadnione posiadaniem przez niego wiadomości specjalnych i potrzebą skorzystania z nich przez organ procesowy w celu rozstrzygnięcia istotnej kwestii ujawnionej w tym postępowaniu. Odwołując się do zakresu pojęcia „wiadomości specjalne” oraz ich źródeł (wykształcenie, doświadczenie) należy wykluczyć sytuację, by duchowny występujący w procesie jako biegły mógł wykorzystać w swojej opinii informacje, w których posiadanie wszedł podczas spowiedzi. Do pełnienia czynności biegłego są obowiązani nie tylko biegli sądowi, o czym wyżej była już mowa, ale także każda osoba, o której wiadomo, że ma odpowiednią wiedzę w danej dziedzinie (art. 195 k.p.k.). Z jednej zatem strony ochrona tajemnicy spowiedzi odnosi się do udziału duchownego w procesie karnym w roli świadka, a z drugiej – do wystąpienia w roli biegłego konieczne jest legitymowanie się wiadomościami specjalnymi. Nie należą do

nich żadne z tych, jakie duchowny mógłby uzyskać podczas spowiedzi. Wydaje się zatem zasadne stwierdzenie, że ochrona tajemnicy spowiedzi, wyrażona procesowo w postaci bezwzględnego zakazu dowodowego, sformułowanego w art. 178 pkt 2 k.p.k. nie odnosi się w żadnej mierze do duchownego, który występuje w tym postępowaniu w roli biegłego. Tezę tę wzmacnia także treść art. 199 k.p.k. ustanawiającego inny jeszcze zakaz dowodowy polegający na niemożliwości wykorzystania jako dowodu złożonych wobec biegłego (tu: duchownego) oświadczeń dotyczących zarzucanego mu czynu – nie mogą one bowiem stanowić dowodu w sprawie.

Natomiast wszystkie pozostałe prawa i obowiązki biegłego sprecyzowane w przepisach *Kodeksu postępowania karnego*, a zwłaszcza w rozdziale 22 „Biegli, tłumacze, specjaliści” dotyczą również duchownego, o ile został on powołany postanowieniem organu procesowego do wypełnienia roli biegłego. Biegły taki składa zatem przyrzeczenie według świeckiej roty przyjmując wcześniej pouczenie o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywej opinii, może starać się o anonimizację swoich danych dotyczących miejsca zamieszkania (art. 197 § 1 i 2a k.p.k.). Ma obowiązek opracowania opinii i prawo do otrzymania za nią wynagrodzenia.

5. OPINIA BIEGŁEGO I JEJ ZNACZENIE W PROCESIE KARNYM

Opinia wydawana przez duchownego na potrzeby konkretnej sprawy karnej musi być odpowiedzią na wezwanie organu procesowego, zawierającą wiadomości specjalne w zakresie wyznaczonym w postanowieniu o dopuszczeniu dowodu z opinii tego biegłego. Zgodnie z art. 194 k.p.k. postanowienie o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego powinno zawierać imię, nazwisko i specjalność biegłego, przedmiot i zakres ekspertyzy ze sformułowaniem, w miarę potrzeby pytań szczegółowych, a także termin dostarczenia opinii. O ile nie budzi żadnych wątpliwości kwestia określenia danych osobowych osoby, której powierzona zostanie rola biegłego, czyli osobowego źródła dowodowego w procesie karnym, czy też wymagany potrzebą zapewnienia rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie, czas na przygotowanie i przedłożenie opinii, o tyle szczególnej uwagi wymaga określenie przedmiotu i zakresu ekspertyzy, a także wskazanie (ewentualnie) pytań szczegółowych.

Odnosząc się do przykładu postępowania o czyn z art. 196 k.k. polegającego na obrazie uczuć religijnych, można wskazać pewne pola niewiedzy organu procesowego (jak i pozostałych uczestników postępowania, zwłaszcza stron procesowych), które muszą zostać wypełnione wiedzą specjalną, o ile dotyczą okoliczności istotnych dla rozpoznania sprawy. Do nich z pewnością należeć będą znamiona czynu zabronionego, wymagające w toku procesu ustalenia czy oskarżony swoim zachowaniem się je wyczerpał. Do strony przedmiotowej przestępstwa z art. 196 k.k. należy czynność sprawcza przestępstwa obrazu uczuć religijnych, która polega na obrażaniu uczuć religijnych innych osób przez publiczne znieważenie przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych. Jak zauważa R. Stefański przez obrazę uczuć religijnych rozumie się takie zachowania, które odbierane są subiektywnie przez członków danej wspólnoty religijnej jako poniżające lub obelżywe dla przedmiotu tych uczuć, w szczególności przedmiotu czci religijnej lub miejsc sprawowania aktów religijnych. Przywołuje jednocześnie pogląd R. Paprzyckiego [Paprzycki 2002, 43], iż obraza ta musi być jednak oceniana także obiektywnie, tzn. dotyczyć takich zachowań, które powszechnie byłyby odbierane jako znieważające z uwzględnieniem przekonań panujących w kręgu kulturowym, z którego wywodzi się pokrzywdzony.

O ile ustalenie w toku postępowania karnego zachowania sprawcy z perspektywy jego zamiarów i woli nie wymaga opinii biegłego posiadającego wiedzę specjalną z zakresu aktów religijnych czy też przedmiotów kultu religijnego, o tyle samo doprecyzowanie, czy działania sprawcze były nakierowane na przedmiot czci religijnej lub miejsce sprawowania kultu wymagają innego rodzaju wiadomości specjalnych. Z pewnością może je posiadać duchowny o odpowiednim poziomie wiedzy z tego zakresu. Doprecyzowując pojęcie przedmiotu czci religijnej, jakim posługuje się ustawodawca w treści art. 197 k.k., warto przytoczyć pogląd wyrażony przez Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu wyroku z dnia 6 października 2015 r.¹³, w którym zauważył, że „przedmiot czci religijnej”, o jakim mowa w art. 197 k.k. może być traktowany jako wieloznaczny i nie jest jednoznacznie rozumiany w doktrynie. Pojęcie to jest stosunkowo pojemne i uzależnione od faktycznie wyznawanych przez daną wspólnotę religijną dogmatów wiary, a co za tym idzie, czczonych i uwielbianych podmiotów i przedmio-

¹³ Sygn. akt SK 54/13, Legalis.

tów kultu. A w doktrynie przez pojęcie przedmiotu czci religijnej rozumie się każdy przedmiot, który przez daną wspólnotę religijną uważany jest za przedmiot kultu, godny najwyższego szacunku i uwielbienia. W szczególności, jak zauważa S. Hypś [Hypś 2024], za taki przedmiot można uznać sam symbol określonej wspólnoty religijnej (krzyż, gwiazdę Dawida, półksiężyc), materialne odzwierciedlenie obrazu bóstwa lub jego proroków i świętych otoczonych kultem (posąg, wizerunek, obraz) oraz przedmioty służące do obrzędów liturgicznych (szaty, naczynia, księgi).

Przy takim ujęciu strony przedmiotowej przestępstwa wsparcie się opinią biegłego, jakim może być duchowny związany z daną religią, posiadający wiadomości specjalne, jakich nie może swoją wiedzą i doświadczeniem życiowym wypełnić orzekający w sprawie sąd (członkowie składu orzekającego), wydaje się konieczne.

Biegły jest niezależny od organu procesowego, jak i od stron w doborze metod i badań specjalistycznych, co nie oznacza, że nie podlega jego kontroli. Stanowisko organu procesowego w tej materii powinno być wypadkową procesowej powinności stwierdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy oraz doświadczenia i wiedzy biegłych, którzy dzięki posiadanym wiadomościom specjalnym mogą ocenić, czy przeprowadzenie badań specjalistycznych jest uzasadnione i celowe¹⁴.

Organ procesowy może sugerować przeprowadzenie określonych dodatkowych badań uzupełniających. Czynić to może jednak tylko wtedy, gdy w świetle okoliczności sprawy nasuwają się rozsądne wątpliwości co do tego, czy rezygnacja z przeprowadzenia określonych dodatkowych badań nie wpłynęła negatywnie na oceny i wnioski przedstawione przez biegłych¹⁵.

Opinia biegłego może mieć postać pisemną lub zostać wyrażona bezpośrednio przed organem procesowym w formie ustnej. Niezależnie od przyjętej przez organ procesowy formy, w jakiej poleci biegłemu opracowanie opinii, w konstrukcji opinii określonej przez ustawę można wydzielić część wstępną, obejmującą dane wymienione w art. 200 § 2 pkt 1-4 k.p.k., oraz część sprawozdawczą, która powinna zawierać sprawozdanie z przepro-

¹⁴ Postanowienie SN z dnia 25 czerwca 2003 r., sygn. akt IV KK 8/03, OSNwSK 2003, Nr 1, poz. 1355; wyrok SA w Białymstoku z dnia 11 grudnia 2012 r., sygn. akt II AKa 211/12, Legalis.

¹⁵ Postanowienie SN z dnia 3 czerwca 2006 r., sygn. akt III KK 445/05, OSProk. i Pr. 2007, Nr 1, poz. 13.

wadzonych czynności i spostrzeżeń oraz oparte na nich wnioski [Stefański 2017, 909; Gruszecka 2023b, 467].

Cztery pierwsze punkty opinii odnoszą się do jej strony formalnej, wskazując, że musi ona zawierać w przypadku opinii indywidualnej: 1) imię, nazwisko, stopień i tytuł naukowy, specjalność i stanowisko zawodowe biegłego; 2) imiona i nazwiska oraz pozostałe dane innych osób, które uczestniczyły w przeprowadzeniu ekspertyzy, ze wskazaniem czynności dokonanych przez każdą z nich; 3) czas przeprowadzonych badań oraz datę wydania opinii; 4) podpisy wszystkich biegłych, którzy uczestniczyli w wydaniu opinii [Paprzycki 2015].

W zakresie wymogów formalnych należy zauważyć, że służą one przede wszystkim weryfikacji podmiotów wykonujących czynności eksperckie, pozwalając ustalić, czy stopień ich wiedzy odpowiada wymaganiom określonym w art. 193 k.p.k., a także, czy opinia została wydana przez podmiot do tego zobowiązany postanowieniem organu procesowego¹⁶.

Istotnym elementem części wstępnej opinii powinno być wskazanie materiału dowodowego, na jakim opierał się biegły sporządzając swoje opracowanie, z podaniem nazwy dokumentu, jego daty, formy w jakiej zostały mu te materiały przedstawione (fotokopie, ksero, pliki w wersji elektronicznej). Duchowny powołany do wydania opinii może mieć tym samym dostęp do akt sprawy karnej w takim zakresie, w jakim jest mu to niezbędne do wydania opinii. Może jednak również zostać poproszony o wydanie tzw. opinii abstrakcyjnej, nie związanej z konkretną sytuacją wynikającą z ustaleń dokonanych *in concreto* przez prowadzące postępowanie karne organy procesowe.

Kluczowe znaczenie z punktu widzenia dowodowego opinii sporządzonej przez biegłego jest jej część merytoryczna zawierająca sprawozdanie z przeprowadzonych czynności i badań oraz oparte na nich wnioski. Elementy te są wskazane w art. 200 § 2 pkt 5 k.p.k. w odniesieniu do opinii biegłego. Osoba sporządzająca opracowanie naukowe, tj. biegli, jak również w zakresie powierzonego im zakresu opiniowania duchowni, nie mogą ograniczyć się wyłącznie do podania wyników swoich eksperymentów i badań, ale muszą opisać przebieg tych badań. Oczywiście biorąc pod uwagę specyfikę wiadomości specjalnych, jakich może dostarczyć duchowny powo-

¹⁶ Postanowienie SN z dnia 3 listopada 2010 r., sygn. akt II KK 118/10, Lex nr 688672.

łany w charakterze biegłego w sprawie np. o czyn z art. 196 k.k. trudno przyjąć, że wydanie opinii będą poprzedzały jakieś ekspertyzy czy też fizykalne badania, co wiąże się przede wszystkim z wykorzystaniem wiedzy z zakresu nauk przyrodniczych, medycyny etc. Jednak nie oznacza to, że duchowny wydając opinię co do uznania jakiego przedmiotu lub miejsca za stanowiący przedmiot kultu religijnego nie powinien przedstawić – w ramach uzasadnienia swojego specjalistycznego poglądu – źródeł swoich wiadomości w postaci specjalistycznych opracowań, ksiąg, itp. źródeł. W związku z tym część sprawozdawcza opinii powinna zawierać: informację o całości zastosowanych metod badawczych i sposobie ich zastosowania, dokonane spostrzeżenia¹⁷, jednoznaczne i kategoryczne wnioski stanowiące odpowiedzi na postawione w postanowieniu pytania, zarówno główne, jak i szczegółowe. Nie ulega wątpliwości, że nieujawnienie przez biegłego stosowanych przez niego metod badawczych pozostaje w sprzeczności z istotą dowodu z opinii biegłego, będącej wywodem specjalistycznym, w którym biegły odwołuje się do swoich wiadomości specjalnych, wskazuje etapy wnioskowania (badanie, ustalone fakty), przedstawia przesłanki, którymi kierował się wydając opinię – koncepcje naukowe przyjęte do interpretacji ustalonych faktów¹⁸. Jak zauważa Sąd Najwyższy brak wiedzy o stosowanych przez biegłego metodach badawczych nie pozwala na pełną weryfikację wyników jego pracy.

Opinia biegłego, w tym również będącego duchownym, jako środek dowodowy mimo tego, że przygotowana przez osobę posiadającą wiedzę specjalną nie jest wyłączona z procedury jej oceny, jest to dowód taki sam, jak i inne – brak bowiem hierarchii dowodów, wobec czego o jego wiarygodności, ale także przydatności dla ustalenia stanu faktycznego sąd decyduje tak, jak o każdym innym dowodzie.

Przyjęcie przez ustawodawcę swobody w ocenie dowodów (ich kontroli w związku z treścią art. 7 k.p.k.) pozwala organowi procesowego jeszcze przed wydaniem orzeczenia na wysnucie wniosków o prawdziwości faktów na podstawie jedynie prawdopodobieństwa ich prawdziwości, na uznanie za wiarygodne spośród kilku równorzędnych dowodów tylko niektórych, na nadanie takiej samej mocy dowodowej dowodom pośrednim (poszlakowym) co bezpośrednim [Skorupka 2018, 1180]. Odrzucenie legalnej teorii dowo-

¹⁷ Wyrok SN z dnia 13 października 1998 r., sygn. akt II KKN 225/96, Prok. i Pr.-wkł. 1999/3, poz. 13.

¹⁸ Wyrok SN z dnia 14 marca 2017 r., sygn. akt III KK 375/16, Legalis.

dowej rozumieć należy także, jako brak podstaw prawnych do apriorycznego wartościowania mocy dowodowej różnych źródeł dowodowych czy też dowodów zgłaszanych przez poszczególne strony postępowania (stronę oskarżającą i obronę).

UWAGI KOŃCOWE

Każde orzeczenie wydawane w procesie karnym (postanowienie, wyrok) musi być oparte na całokształcie okoliczności faktycznych (art. 92 k.p.k.), a wyrok przede wszystkim na podstawie tych okoliczności, które zostały ujawnione w toku rozprawy (art. 410 k.p.k.). Ustalone za pomocą przeprowadzonych (ujawnionych) dowodów okoliczności faktyczne staną się podstawą wydawanego orzeczenia dopiero po ich ocenie, zgodnie z kryteriami wskazanymi w art. 7 k.p.k., a zatem w oparciu o stan wiedzy, doświadczenie życiowe i zasady logicznego rozumowania. O ile wymagane posiadania przez organy procesowe w postępowaniu karnym (a przede wszystkim przez członków składu orzekającego tworzących sąd w rozumieniu ustawy) doświadczenia życiowego i reguł logicznego rozumowania są zrozumiałe i to mimo użycia przez ustawodawcę pojęć niemających legalnych definicji, o tyle odniesienie się do posiadania określonego poziomu wiedzy pozwalającej na rozstrzygnięcie sprawy wymaga wsparcia pochodzącego z zewnątrz organu dokonującego gromadzenia i oceny dowodów w procesie karnym. Takie wsparcie zapewnia w postępowaniu udział biegłych, którzy służą swoimi wiadomościami specjalnymi. Mogą one dotyczyć różnych kwestii, nie są bowiem ograniczone do wyodrębnionych dziedzin wiedzy czy dyscyplin naukowych. Posługiwanie się przez prawodawcę przy konstruowaniu norm prawa karnego techniką blankietową albo zwrotami nie posiadającymi definicji legalnych, a kluczowymi z punktu widzenia przypisania oskarżonemu popełnienia czynu zabronionego rodzi konieczność uzupełnienia wiedzy organu procesowego o wiadomości specjalne, jednak dostarczający tych wiadomości biegły nie może zastąpić organu w rekonstrukcji normy prawnej i jej zastosowaniu *in concreto*.

Każdy z dowodów zgromadzonych w toku postępowania karnego podlega ocenie w trybie art. 7 k.p.k., a dowód z opinii biegłego dodatkowo także wedle reguł wskazanych w art. 201 k.p.k. pod względem jego zupełności, logiczności i niesprzeczności oraz poziomu wiedzy specjalistycznej wydają-

cego tę opinię biegłego [Grajewski 2015; Kurowski 2018, 71]. Każda opinia sporządzona na polecenie organu procesowego przez biegłego jest zatem poddawana ocenie następczej aposteriorycznej zarówno z perspektywy jej wartości jako dowodu w sprawie, pochodzącego ze źródła wiadomości specjalnych (a zatem od biegłego), ale także jest oceniana w kontekście pozostałego materiału dowodowego, często stanowiąc instrument oceny innych dowodów i ich wiarygodności. Powołanie w charakterze biegłego duchownego nie zmienia tego wymogu. Podkreślić jednak wypada, że z uwagi na zakres i rodzaj posiadanych przez takiego biegłego wiadomości specjalnych, jak i okoliczność, że są one w procesie karnym wykorzystywane także do wypełnienia treścią blankietowo ujętych przepisów prawa materialnego (*in concreto* do rekonstrukcji norm prawnokarnych), należy postulować, by organ procesowy dopuszczający taki dowód w sposób szczególnie staranny określił w postanowieniu o powołaniu biegłego zakres wymaganych wiadomości specjalnych, jakich od niego oczekuje oraz sformułował przedmiot jego opinii. Zakaz kumulacji funkcji biegłego z funkcją świadka wymaga, by zachować warunki procesowe do wypełnienia jego roli procesowej, która polega w każdym przypadku (nie wyłączając tu powołanego w charakterze biegłego duchownego) na przekazywaniu posiadanej przez niego fachowej wiedzy (ze swej natury abstrakcyjnej, tzn. nie wynikające ze znajomości okoliczności sprawy) uznanej przez organ procesowy za niezbędną do wydania prawidłowego orzeczenia w sprawie.

PIŚMIENNICTWO

- Dudka, Katarzyna, i Hanna Paluszkiewicz. 2024. *Postępowanie karne*. Wyd. 7. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Grajewski, Jan. 2015. „Komentarz do art. 7 k.p.k.” W *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Jan Grajewski, Lech Paprzycki, i Sławomir Steinborn, t. 1. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Gruszecka, Dagmara. 2023a. „Komentarz do art. 193 k.p.k.” W *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Jerzy Skorupka. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Gruszecka, Dagmara. 2023b. „Komentarz do art 200 k.p.k.” W *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Jerzy Skorupka. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Hanausek, Tadeusz. 2002. *Kryminalistyka. Zarys wykładu*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Wolters Kluwer Bussines.
- Hypś, Sławomir. 2024. „Komentarz do art. 196 k.k.” W *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, i Krzysztof Wiak, wyd. 8. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.

- Kulesza, Cezary. 2022. „Komentarz do art. 193 k.p.k.” W *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Katarzyna Dudka, wyd. 2. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kurowski, Michał. 2018. „Komentarz do art.7 k.p.k.” W *Kodeks postępowania karnego Komentarz*, t. 1, red. Dariusz Świecki, wyd. 4. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Locard, Edmond. 1937. *Dochodzenie przestępstw według metod naukowych*. Łódź: Księgarnia Powszechna.
- Paprzycki, Lech. 2015. „Komentarz do art. 200 k.p.k.” W *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Jan Grajewski, Lech Paprzycki, i Sławomir Steinborn, t. 1. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Paprzycki, Rafał. 2002. *Prawnokarna analiza satanizmu w Polsce*. Kraków: Wolters Kluwer.
- Rozkrut, Tomasz. 1998. „Rola biegłego w procesie kościelnym.” *Prawo Kanoniczne* 41, nr 1-2:259-72.
- Rozkrut, Tomasz. 2011. „Dialog sędziego z biegłym w procesie kanonicznym.” *Prawo Kanoniczne* 54, nr 1-2:161-74.
- Skorupka, Jerzy. 2018. „Zasada swobodnej oceny dowodów w polskim procesie karnym.” W *Zasady procesu karnego*, t. 3, cz. 2, red. Paweł Wiliński. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Stefański, Ryszard. 2017. „Komentarz do art 200 k.p.k.” W *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Ryszard A. Stefański, Stanisław Zabłocki, Jacek Kosonoga, i in. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Waltoś, Stanisław, i Piotr Hofmański. 2023. *Proces karny. Zarys systemu*, wyd. 16. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Wojciechowska, Janina. 2010. „Komentarz do art. 196 k.k.” W *Kodeks karny*, t. 1, red. Andrzej Wąsek, i Robert Zawłocki. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.

Duchowny jako biegły w polskim procesie karnym

Abstrakt

W określonych kategoriach czynów zabronionych, dla ich prawidłowego ustalenia i osądzenia konieczne jest powołanie przez organ procesowy prowadzący postępowania karne dowodu z opinii biegłego. Duchowny mając wiadomości specjalne wynikające ze znajomości swojej religii, przedmiotów oraz miejsc czci i kultu, może w sposób istotny wesprzeć organ procesowy w stwierdzeniu okoliczności faktycznych mających znaczenie dla rozstrzygnięcia takiej sprawy. Jego procesową rolą jest jednak wyłącznie podzielenie się wiedzą specjalną z organem procesowym i innymi uczestnikami procesu karnego (przede wszystkim stronami procesowymi). W polskim procesie karnym biegłym może być każda osoba (nie wyłączając duchownych), o której wiadomo, że posiada odpowiednią wiedzę w danej dziedzinie. Przedmiotem analizy jest udział duchownego w roli biegłego w polskim procesie karnym, kwestia jego powołania do tej roli procesowej, wymogów odnośnie do przedmiotu i zakresu sporządzenia przez niego opinii oraz jej aposterioryczna ocena jako dowodu pochodzącego z osobowego źródła dowodowego.

Słowa kluczowe: proces karny; duchowny jako biegły; wiadomości specjalne; opinia biegłego.

Clergyman as Expert Witness in Polish Criminal Proceedings

Abstract

In certain categories of criminal offences, it is necessary for the judicial authority conducting the criminal proceedings to call upon expert evidence to establish and judge them correctly. A clergyman, with his special knowledge of his religion, objects and places of worship and veneration, can be of considerable assistance to the trial authority in establishing the facts relevant to the determination of such a case. However, his procedural role is only to share his special knowledge with the judicial authority and other participants in the criminal proceedings (primarily the parties to the proceedings). In Polish criminal proceedings, an expert may be any person (except for the clergy) who is known to have relevant knowledge in a particular field. The subject of the analysis is the participation of a clergyman in the role of an expert in Polish criminal proceedings, the question of his appointment to this procedural role, the requirements as to the subject and scope of his opinion and its aposterior evaluation as evidence from a personal source.

Keywords: criminal trial; clergyman as expert witness; special knowledge; expert opinion.

PROF. DR HABIL. HANNA PALUSZKIEWICZ – University of Szczecin; correspondence address: ul. Narutowicza 17A, 70-240 Szczecin, Poland; e-mail: hanna.paluszkiewicz@usz.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0001-5198-8360>